

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.01>

УДК 373.2.015.311:159.923.2:37.017-055.1/3

Авраменко О. Б., Карнаух Л. П., Каленцова Н. І.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ “Я-КОНЦЕПЦІЇ” ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Статтю присвячено вивченню різних підходів дослідження проблеми формування гендерних аспектів “Я-концепції” дітей дошкільного віку. Проаналізовано стан розробки концепцій формування “Я-концепції” особистості у вітчизняній та зарубіжній науці, визначено наукові досягнення вчених. Автором розкрито зміст і сутність поняття “Я-концепція”, особливості її формування у дітей дошкільного віку різної статі. Досліджено, що основою формування позитивної “Я-концепції” особистості дитини є система взаємин з дорослими й однолітками своєї та іншої статі в соціальному довіллі. Виявлено, що оцінні судження рідних та близьких людей формують думку дитини про себе як індивідуальність та представника певної статі, а формування “Я-концепції” відбувається шляхом поглиблення знань про себе як суб’єкта діяльності. При цьому суттєву роль відіграє спілкування з дорослими та однолітками. Проаналізовано, що найближче оточення виступає важливим стимулом особистісного розвитку дитини вказаного віку. Автор статті наголошує на тому, що саме в дошкільному віці формується тенденція до самостійної або залежної від допомоги дорослого поведінки, ускладнюються стосунки із оточенням.

У статті проаналізовано гендерні відмінності формування “Я-концепції” дітей різних статей та особливості врахування означених відмінностей в процесі гендерного виховання. Автор акцентує увагу на тому, що приналежність дитини до певної статі визначає аспекти становлення її особистості, інтереси, формування системи уявлень про себе як про людину певної статі, що містить специфічні для представників різної статі потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, особливості поведінки. Результатом формування позитивної “Я-концепції” дитини дошкільного віку є формування вмінь знайомитися з оточенням, позитивно ставитися до себе, адекватно реагувати на життєві ситуації.

Ключові слова: “Я-концепція”, діти дошкільного віку, гендерне виховання.

В умовах зміни суспільних пріоритетів, модернізації національної системи освіти на засадах особистісно зорієнтованого підходу виникає необхідність створення в навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної особистості з розвиненою самоповагою і позитивною “Я-концепцією”.

У філософській, педагогічній, соціально-психологічній літературі поняття “Я-концепція” застосовується у найрізноманітніших смислах: як динамічна система уявлень людини про себе (О. Скрипченко, Л. Долинська); як найважливіший механізм самопізнання та саморегуляції (Н. Н. Авдєєва,

Т. Говорун); як прояв ціннісного самоствалення (О. Кононко).

Створення законодавчої бази для забезпечення захисту прав дитини на особистісний розвиток підтверджує підвищену увагу держави до проблем формування позитивної "Я-концепції" дитини. Так, Законом України "Про дошкільну освіту", "Конвенцією ООН про права дитини", Законом України "Про охорону дитинства", "Базовим компонентом дошкільної освіти" визначено, що забезпечення особистісного духовного розвитку дітей є обов'язком для держави та суспільства.

Внаслідок істотної зміни суспільних орієнтирів та відносин усталена система цінностей людей об'єктивно потребує переосмислення. В сучасних умовах стала очевидною масова зорієнтованість людей на матеріальну забезпеченість, конкурентоспроможність, що, власне, аж ніяк не є духовними вартостями.

Новоутвореннями старшого дошкільного віку, що є важливими для розуміння феномена формування позитивної "Я-концепції" дитини, є зміни в пізнавальній, емоційно-почуттєвій і особистісній сферах.

На жаль, у зв'язку з недостатньою розробленістю рекомендацій для вирішення цієї проблеми для вихователів і батьків існують труднощі у виборі ефективних методів, які б сприяли активній підтримці ціннісного самоствалення у дітей старшого дошкільного віку та допомагали виробити у вихованців повноцінну позитивну "Я-концепцію". Актуальність цієї проблеми та її не розробленість зумовили вибір теми статті.

Мета статті – проаналізувати гендерні аспекти формування "Я-концепції" дітей дошкільного віку.

Зупинимось, перш за все, на змісті й сутності поняття "Я-концепція". Взагалі уявлення про себе (суб'єктивний образ свого "Я") виникає під впливом оцінного ставлення інших людей при співвіднесенні мотивів, мети і результатів своїх вчинків і дій з соціальними нормами поведінки, які прийняті в конкретному суспільстві. Результатом процесів самосвідомості є "Я-концепція" особистості [6].

"Я-концепція" – це динамічна система уявлень людини про себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей; самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх факторів, які впливають на особистість [6].

"Я-концепція" є системою установок, яка включає три складові елементи:

- 1) когнітивний – образ "Я", який характеризує зміст уявлень про себе;
- 2) емоційно-оцінний, що відображає ставлення до себе загалом чи до окремих боків особистості, діяльності й проявляється в системі самооцінок;
- 3) поведінковий, який характеризує прояви перших двох елементів у поведінці [6].

Проаналізуємо онтогенез формування "Я-концепції" в дитини дошкільного віку.

Як зазначає В. Мухіна, у період кризи трьох років відбувається подальше усвідомлення дитиною своїх можливостей, які зросли, виділення нею свого "Я"

з-поміж інших, наповнення відчуттям своєї значущості. Авторка вказує, що завдяки виокремленню дій від предмета відбувається порівняння їх дитиною з діями дорослого. З'являється нове ставлення до дорослих – дитина порівнює себе з ними, намагається бути незалежною, так само поводитися. Але можливості регулювати свою поведінку ще обмежені. Дитина заперечує зайву опіку, заявляє про себе, виявляє негативізм, упертість, знецінення дорослих [8].

Під впливом дорослих, стверджує Л. Виготський, у трирічній дитини розвивається домагання свого визнання, яке перетворюється на потребу, формується елементарна самооцінка. Когнітивний компонент у такій самооцінці майже відсутній, вона слугує лише способом самоствердження. Відбувається інтенсивний розвиток мовлення, яке виступає засобом здійснення предметної діяльності та спілкування з оточенням [2]. Дітей відрізняє висока емоційна подразливість, зміна настрою та чутливість до ставлень дорослих. Постійним джерелом як позитивних, так і негативних емоцій виступають для дитини батьки [4].

Вивчення психолого-педагогічних джерел дозволяє говорити про існування гендерних розбіжностей у проявах “Я-концепції” дошкільників. Вибудовуючи образ самої себе, дитина користується засвоєними нею еталонами, статево-рольовими стереотипами – всім тим, що трансформується у її внутрішній світ [7].

Саме період дошкільного дитинства визнається В. Мухіною вирішальним у набутті дитиною статевої ідентичності, образів-Я-дівчинка/хлопчик. У дитини цього віку формується первинна статевая ідентифікація: вона усвідомлює та приймає свою статеву належність, виявляє інтерес до поведінки, яка відповідає чоловічій та жіночій статі, знає, що залежно від статі до людини висувуються різні вимоги [8].

Усвідомлення дитиною своєї статевої приналежності входить до структури образу “Я”. Більшість дітей досить рано засвоюють характерні ознаки тіла хлопчика та дівчинки.

Під впливом ставлення оточення у дитини формується статевая самосвідомість, усвідомлення своєї статевої ідентичності. Отож, статевая приналежність – багаторівневий процес, де кожний ланцюжок спирається на всі попередні і в той же час діє автономно від них, це породжує велику кількість індивідуальних варіацій, які не можуть бути тільки спадковими або виховними чинниками [9].

На думку психологів, у дитинстві “Я-концепція” найменш структурована, характеризується найбільшою пластичністю. Для багатьох дітей початок формування “Я-концепції” збігається з моментом виявлення того факту, що у дитини є ім'я. Образ тіла, емоційне сприйняття і програвання уявних ситуацій, взаємодоповнюючись, допомагають формуванню “Я-концепції” дитини. Причому образ власного тіла має при цьому пріоритетне значення. На етапі, коли дитина вперше заявляє про себе, вживаючи займенник “Я”, починає формуватися її самосвідомість загалом [9].

Розглянемо відмінності гендерного становлення дівчаток і хлопчиків, що

впливають на формування "Я-концепції". Отож, за даними О. Кононко, відмінності, пов'язані зі статтю, виявляються вже з перших років життя дитини. Хлопчики рухливіші за дівчаток, орієнтовані на відкриття нового, частіше поведуться ризиковано, виявляють допитливість, настирливість, активні у розподілі ролей. Поведінка дівчаток передбачає збереження набутого. Хлопчики орієнтуються на ідею, проте менш вимогливі до якості. Вони вибірково та яскраво реагують на емоційне подразнення, досить швидко знімають емоційну напругу, переключаючись на продуктивну діяльність.

У дівчаток висока виконавська дисципліна, хоча вони нерішучі у контактуванні з незнайомим світом, чутливі до характеру стосунків у грі, активно реагують на все. Однак у старшому дошкільному віці можна говорити про дещо вищу соціальну зрілість дівчаток порівняно з хлопчиками. Подальший розвиток "образу-Я" дівчинки і хлопчика відбувається у напрямі самоствердження дитини в освоєнні відповідних ролей та накопиченні соціального досвіду [9].

М. Хьюз відзначав, що хлопчики частіше дівчаток відчують труднощі в емоційній адаптації, координації рухів, мовленні, проявах наполегливості. Дівчатка перевершують хлопчиків у мовних завданнях, уступаючи їм у моторних навичках і розвитку просторової пам'яті. Стормлюваність виявляється більше у хлопчиків і виражається у розгальмуванні, непосидючості, відволіканні. Звідси можна зробити висновок, що хлопчики важче переносять психологічні навантаження.

Приходько Ю. О. зазначає, що до 6-7 років завершується процес гендерної ідентифікації. У дошкільному віці розуміння дітьми відповідних статі соціальних очікувань продовжує поглиблюватись [9, с. 85].

У дослідженні О. Кононко з'ясовано, що у представників обох статевих груп домінує орієнтація на зовнішні ознаки, що засвідчує обмеженість їхніх уявлень, перевагу зовнішньої детермінації над внутрішньою. Одержані вченою дані засвідчують можливості дітей старшого дошкільного віку диференціювати ознаки статі, усвідомлювати відмінності як між дитиною і дорослим узагалі, так і між хлопчиком-чоловіком, дівчинкою-жінкою зокрема. Дошкільники обох статевих груп зважають не лише на переваги, а й на вразливі місця, слабкі сторони протилежної статі. Ними визначено групу рис специфічних для представників чоловічої (силу, вагу, розумові здібності, свободу вибору) та жіночої статі (атрибути зовнішності, особливості тілобудови тощо) [4].

На думку автора, елементарність, схематичність, поверховість уявлень дітей старшого дошкільного віку щодо орієнтування в основних статевих ознаках пояснюється як віковими особливостями, так і індивідуальною історією розвитку. О. Кононко зазначає, що дівчатка зазначеного віку виявляють майже вдвічі більшу за хлопчиків здатність диференціювати статеві особливості людини. Це дає можливість говорити про дещо вищу соціальну зрілість представниць слабкої статі порівняно з сильною. Здатність дитини старшого дошкільного віку опиратися у своїх міркуваннях на реалії, оперувати чеснотами й вадами представників своєї та протилежної статі засвідчує притаманне вказаному віку становлення особистості, зростання статевої самосвідомості та

ціннісних орієнтацій гендерної позиції як однієї із умов формування позитивної “Я-концепції” особистості в дошкільному дитинстві [5].

Кононко О. Л. акцентує увагу на залежності позитивної “Я-концепції” дитини від суспільних установок батьків та вихователів дошкільного закладу, важливості для її особистісного зростання на ранніх етапах онтогенезу додержання дорослими прав дитини, її прагнення до розширення меж своєї свободи.

Разом з тим дослідження О. Кононко засвідчило, що соціальне оточення здебільшого відстає від властивих віку прагнень і тенденцій, штучно гальмує соціальний розвиток дошкільника, орієнтуючи його перш за все на соціокультурні стандарти, ігноруючи первинні – біологічні. Це, на думку автора, дезорієнтує зростаючу особистість, позначається на її свідомості, поведінці в соціумі [5].

Цікаво, що у дівчаток більшою мірою, ніж у хлопчиків виявляються такі риси як залежність, конформність, консервативність, схвильованість, вередливість, що є складовими “Я-концепції”. Їхнє мовлення більш емоційне і загалом краще розвинене, вони дисципліновані, зібрані, старанні, сприйнятливі до виховних процесів, швидше і легше адаптуються до нових умов, надають перевагу виконанню завдань за готовим зразком, їх більше цікавить результат.

Особливий акцент у дослідженні Т. Говорун робить на тому, що хлопчиків характеризують схильність до лідерства, прагнення та вміння організовувати, керувати, відстоювати свої ідеї. Представники сильної статі приймають самостійні рішення, рідко звертаються за порадою, схильні до переоцінки своєї особистості та потенційних можливостей, недостатньо самокритичні, надмірно самовпевнені. Дівчатка вказаного віку виявляють інтерес до видів діяльності, що передбачають опікування, надання допомоги іншим. Вони відповідальніші, зорієнтовані на підтримку лідера, компроміс, виявляють гнучкість в адаптації до соціальних норм, критичніші до власного “Я” [3].

Під час вивчення сутності та структури позитивної “Я-концепції” стало очевидним, що такі її складові як адекватна самооцінка, довіра до власних можливостей, готовність долати перешкоди для досягнення мети починають розвиватися у дошкільному віці, але подальший процес відбувається нерівномірно. Особливості формування особистості дітей віком п’яти-семи років визначаються такими новоутвореннями: довільність поведінки, усвідомлення свого місця в системі суспільних відносин, здатність до узагальнення переживань щодо “Я”, рефлексія, вміння орієнтуватися в різноманітних формах людської діяльності, оперувати абстрактними поняттями.

У старшому дошкільному віці відбувається подальший розвиток самосвідомості, складається “ідеальне Я” та “реальне Я”, у яких відображаються оцінки авторитетних дорослих та однолітків.

Поступово самооцінка стає адекватнішою та обґрунтованішою і починає залежати від рівня набутих знань та вмінь у тій галузі діяльності, з якою вона пов’язана. Діти починають цінувати свою індивідуальність, унікальність, відмінність від інших, прагнуть утвердитися в колі значущих людей.

З цієї метою насамперед необхідно уникати насильницьких методів виховання, що засновані на почуттях страху, сорому і провини, а застосовувати такі як заохочення, позитивна оцінка, конструктивне вирішення конфліктів. Гармонійні стосунки зі значимими людьми, батьками і вихователями, що ґрунтуються на самоповазі будуть сприяти формуванню позитивної “Я-концепції” особистості.

Вихователям і батькам необхідно усвідомити, а потім і змінити різні установки у ставленні до хлопців і дівчат з метою формування позитивної “Я-концепції”. Необхідно змінити асиметрію в розподілі доручень і вимог до хлопців і дівчат. Дорослим необхідно підкреслювати, що хлопці не уступають дівчатам у розумових здібностях і створювати умови для того, щоб хлопці могли виявити себе в навчанні не гірше дівчат.

І педагогам, і батькам можна дати рекомендацію виховувати самосвідомість дівчини як активного суб'єкта гендерних відносин, здатного до творчої самореалізації і самоактуалізації.

Необхідно вчити хлопців виражати свої позитивні почуття, включаючи симпатію до дівчат, адекватно, а також учити способам саморегуляції і релаксації, що дозволили б зняти агресивність без насильства над більш слабкими. Педагогам необхідно вести роботу і з дітьми, і з батьками щодо зміни ригідних гендерних стереотипів [9, с. 72].

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми ґенези позитивної “Я-концепції” старших дошкільників дозволяє прослідкувати чітку логіку побудови етапів вікового розвитку зазначеного феномену та визначити ефективні методи формування позитивної “Я-концепції” з урахуванням гендерних аспектів.

Використана література:

1. Трофаїла Н. Д. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Державний заклад “Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського”. Одеса, 2019. 20 с.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
3. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : монографія. Київ, 2002. 375 с.
4. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вузів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
5. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні умови становлення позиції “Я – у світі” на ранніх етапах онтогенезу. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Київ : Пед. думка. 1999. Кн. 1. С. 23-31.
6. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. [для студ. вищ. навч. закл.] [3-тє вид.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с
7. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у дітей різного віку та статі : монографія, 2003. 222 с.
8. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
9. Олійник Лія. Статеве виховання : навчальний посібник з питань здійснення статевого виховання дітей від народження до юнацького віку. Миколаїв : ПП “Прінт-Експрес”, 2010. 112 с., ілюстр.

References:

- [1] Trofaïla N. D. Pidhotovka maïbutnikh vykhovateliv do emotsiinoho rozvytku ditei doshkilnoho viku [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 / Derzhavnyi zaklad "Pivdenoukr. nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho". Odesa, 2019. 20 s.
- [2] Dutkevych T. V. Dytiacha psykholohiia : Navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. 424 s.
- [3] Hovorun T. V. Sotsializatsiia stati yak faktor rozvytku Ya-kontseptsii : monohrafiia. Kyiv, 2002. 375 s.
- [4] Kononko O. L. Sotsialno-emotsiinyi rozvytok osobystosti (v doshkilnomu dytynstvi) : navch. posib.dlia vuziv. Kyiv : Osvita, 1998. 255 s.
- [5]. Kononko O. L. Psykholoho-pedahohichni umovy stanovlennia pozytsii "Ia – u sviti" na rannikh etapakh ontogenezu. Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Kyiv : Ped. dumka. 1999. Kn. 1. S. 23-31.
- [6]. Varii M. Y. Zahalna psykholohiia : pidr. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] [3-tie vyd.]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2009. – 1007 s
- [7]. Melnychuk I. V. Heneza emotsiinykh osoblyvostei u ditei riznoho viku ta stati : monohrafiia, 2003. 222 s.
- [8]. Kutishenko V. P. Vikova ta pedahohichna psykholohiia (kurs lektsii). 2-he vyd. : navch. po-sib. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 128 s.
- [9]. Oliinyk Liia. Stateve vykhovannia : navchalnyi posibnyk z pytan zdiisnennia statevoho vykhovannia ditei vid narodzhennia do yunatskoho viku. Mykolaiv : PP "Print-Ekspres", 2010. 112 s., iliustr. Avdeeva N. N. (1990) Stanovleniye obraza sebïa u detei pervykh dvukh let zhizny [Formation of self-image in children of the first two years of life]. Moscow : Pedahohyka. (in Russian).
from birth to adolescence]. Mykolaiv : PP "Print-Ekspres". (in Ukrainian).

АВРАМЕНКО О. Б., КАРНАУХ Л. П., Каленцова Н. И. Гендерные аспекты формирования "Я-концепции" личности дошкольника.

Статья посвящена изучению разных подходов исследования проблемы формирования различных аспектов "Я-концепции" детей дошкольного возраста. Проанализировано состояние разработки концепций формирования "Я-концепции" личности в отечественной и зарубежной науке, определены научные достижения ученых. Автором раскрыто содержание и сущность понятия "Я-концепция", особенности ее формирования у детей дошкольного возраста разного пола. Исследовано, что основой формирования позитивной "Я-концепции" личности ребенка является система взаимоотношений с взрослыми и ровесниками своего и другого пола в социальной окружающей среде. Выявлено, что оценочные суждения родных и близких людей формируют мнение ребенка о себе как индивидуальность и представителя определенного пола, а формирование "Я-концепции" происходит путем углубления знаний о себе как субъекта деятельности. При этом существенную роль играет общение с взрослыми и ровесниками. Проанализировано, что ближайшее окружение выступает в качестве важного стимула личностного развития ребенка указанного возраста. Автор статьи отмечает то, что именно в дошкольном возрасте формируется тенденция к самостоятельной или зависимой от помощи взрослого поведению, усложняются отношения с окружением.

В статье проанализированы гендерные отличия формирования "Я-концепции" детей разных полов и особенности учитывания отмеченных отличий в тарший н гендерного воспитания. Автор акцентирует внимание на том, что принадлежность ребенка к определенному полу определяет аспекты становления ее личности, интересы, формирование системы представлений о себе как о человеке определенного пола, который включает специфические для представителей разного пола потребности, мотивах, ценностных ориентациях, особенностях поведения. Результатом формирования позитивной "Я-концепции" ребенка дошкольного возраста является формирование умений знакомиться с окружением, положительно относиться к себе, адекватно реагировать на жизненные ситуации.

Ключевые слова: "Я-концепция", дети дошкольного возраста, гендерное воспитание.

AVRAMENKO O., KARNAUH L., KALENTSOVA N. Gender aspects of forming the “self-concept” of a preschool personality.

The article is devoted to studying different approaches to the problem of forming gender aspects of the “self-concept” of preschool children. The state of developing the notion of the personality’s “self-concept” in domestic and foreign science is analyzed; scientific achievements of researchers are defined.

The author reveals the content and essence of the notion of the “self-concept”, the peculiarities of preschool children of different sexes in the process of its formation. It is investigated that the basis for forming a positive “self-concept” of a child’s personality is a system of relationships with adults and peers of their own and other sexes in the social environment. It was found out that the evaluative judgments of relatives and close people shape the child’s opinion of himself as an individual and a representative of a certain sex, and the formation of the “self-concept” occurs by deepening knowledge about himself as a subject of activity. Communication with adults and peers plays a significant role. It is analyzed that the immediate surroundings are an important stimulus for personal development of a child of this age.

The author of the article emphasizes that it is in preschool age that the tendency to independent or dependent on the help of the adults behavior is formed, relations with the environment become more complicated. The article analyzes the gender differences in forming the “self-concept” of children of different sexes and the peculiarities of taking these differences into account in the process of gender education.

The author emphasizes that a child’s sex determines aspects of forming his personality, interests, a system of ideas about himself as a person of a certain sex, which includes gender-specific needs, motives, values, behavior. The results of forming a positive “self-concept” of preschool children are the formed skills of getting acquainted with the environment, treating themselves positively, adequately responding to life situations.

Keywords: “self-concept”, preschool children, gender education.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.02>

УДК 378.1:37.013.42

Вайнола Р. Х., Богач В. І.

ВИКОРИСТАННЯ РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

В умовах ринкової економіки перед соціальними службами та закладами соціального спрямування гостро постає питання про інформування населення про послуги, які йому надаються, та діяльність закладів соціального спрямування. Відповідно, соціальні агенції та служби стають потенційними рекламодавцями.

У статті визначено роль та місце рекламно-інформаційних технологій у професійній діяльності фахівця соціальної сфери. Визначено роль засобів масової інформації як агентів технічного впливу, чинників поширення інформації на широку аудиторію отримувачів соціальних послуг. Визначено стратегію й тактику організації співпраці соціального працівника із засобами масової інформації та окремими мас-медіа. Представлено алгоритм взаємодії соціального працівника із засобами масової інформації. Виокремлено особливості соціальної реклами та її можливості у формуванні соціально-схвальної поведінки особистості. Деталізовано питання доцільності застосування різних форм рекламно-інформаційного впливу